

חידושי תורה

הוצאת

הוצאת

הוצאת

הוצאת

הרב יעקב חנוך הכהן שכדרון

בגדרי חיוב וקיום מצוות תפילין ושאר מצוות עשה

הוצאת

חיוב מצוות תפילין מדאורייתא

ממצות מזוזה שמצוותה היא כל העת, ואין החיוב תלוי ביום כלל, שכיון שהחיוב הוא תמידי לא שייך לחלק בין יום אחד למשנהו, וגם בתפילין כיון שהחיוב הוא תמידי בהכרח שאין קשור כלל ליום עכ"ד.

יתבאר מדברי כמה ראשונים

שיש חיוב להניח כל יום

ב. והנה טרם כל שיח, קודם שניכנס לעומק הסוגיא ונוכיח מדברי הראשונים והפוסקים שלא כשיטה זו, צא וראה הנהגת כל עם ישראל במשך כל הדורות שמסרו נפשם לקיים מצוות תפילין בכל יום ויום, וכמה יגיעות טרחו גדולי ישראל ופשוטי עם לקיים מצוות תפילין בכל יום ויום, ולפי שיטה זו כל עמלם היה לריק שהיו יכולים לקיים מצוות התפילין לאחר זמן, והנהגת כל עם ישראל במשך כל הדורות הוא הוכחה גדולה כנגד שיטה זו, ומלבד זאת יתבאר להלן שמדברי כל הראשונים והפוסקים מבואר שלא כשיטה זו, וזה החלי.

מבואר בגמ' מנחות (דף מ"ד): 'אמר רב ששת כל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשה'.

והנה לא נתבאר בגמ' מתי עובר על השמונה עשין.

ומצאתי בעז"ה לג' מהראשונים שכתבו אימתי עובר השמונה עשין, וז"ל הסמ"ג (מ"ע ג'): 'עוד אמרו רבותינו במסכת מנחות

א. הנה מיתבדרן בבי מדרשא שמועה בשם הגרי"ז מבריסק זצ"ל שאמר שאין חיוב בכל יום להניח תפילין, אלא המצוה היא מצוה תמידית שאינה קשורה ביום כלל, ועל פי זה אמר שאם אחד לא הניח תפילין ביום אחד יכול להשלים את מצוות התפילין ביום אחר שיניח התפילין זמן רב יותר, מפני שאין המצוה קשורה ליום כלל. ועי' בתשובות והנהגות (ח"ב סי' ל', ח"ג סי' י"א, ח"א סי' מ"ט) שהביא כן ששמע מהגרי"ז עי"ש.

הוצאת

והנה הביאור הלכה סי' ל"ז (ד"ה מצותן) כתב וז"ל: עיין בפמ"ג שמסתפק אם מן התורה חייב כל היום או מן התורה די ברגע אחד שמניח ומדרבנן כל היום ובטלוא עכשיו שאין לנו גוף נקי, ומסיק דעיקרן של דברים דאם לא הניח יום א' כלל לתפילין ביטל מ"ע ובהניח רגע עליו קיים המצוה, אבל מצוה מן המובחר מן התורה להיות עליו כל היום וכו' עיין שם. ובספר ישועות יעקב פסק דמן התורה מצותן כל היום עיין שם עכ"ל הביאור.

ובתשובות והנהגות שם כתב שלפי שיטת הישועות יעקב מוכרח כדברי הגרי"ז, שלשיטת הישועות יעקב שהחיוב הוא כל היום, א"כ בהכרח שאין חיובו קשור ביום זה יותר מיום אחר שהרי זה מצוה תמידית שאינו קשור כלל ביום, והוסיף שכן מוכרח

להוסיף, שמדברי הריטב"א והכס"מ מבואר דסברי כדעת הפמ"ג שאין המצוה חובה כל היום אלא פעם אחת ביום.

והראוני שכן כתב באגרת התשובה לרבינו יונה (אות ג') וז"ל: ומי שאינו מניח תפילין יש עליו קרוב לשלש מאות עונשים בכל שנה עכ"ל (והיינו כנגד ימות השנה שאפשר להניח בהם תפילין), ומבואר להדיא שיש חיוב בכל יום להניח תפילין.

וכן מוכח מדברי ספר הכלבו (סי' קל"ח) שכתב לחדש שהעושה מצוה ב' פעמים אין עובר בבל תוסיף, וכתב וז"ל: עושה המצוה שלשה פעמים ליכא משום בל תוסיף כמו אם נוטל לולב שני פעמים או הניח תפילין שני פעמים עכ"ל. ומפורש בדבריו שהיה צריך לחדש שאין עובר בבל תוסיף ומוכח שהמצוה תלויה ביום, שאם אינה תלויה ביום מה ההו"א שיעבור על בל תוסיף, ומוכח שחיוב תפילין הוא מצוה התלויה בכל יום ויום. ויש להוסיף, שגם מדברי הכלבו מוכח כדעת הפמ"ג שאין חובה בהנחת תפילין כל היום, אלא פעם אחת, ולכן דן דאם מוסיף להניח פעם נוסף אינו עובר בבל תוסיף.

אמנם צריך ביאור דברי הגמ' והראשונים היכן נמצא רמז בתורה שהחיוב תלוי בכל יום ויום, [ויש מהפוסקים שסוברים שנדרש מהפסוק מימים ימימה שנאמר בפרשת תפילין, אבל צ"ע דבגמ' ובראשונים לא נדרש לימוד זה].

שנית צריך להבין, אם באמת נסבור כדברי הישועות יעקב שחיוב תפילין מן התורה הוא חיוב תמידי, היאך שייך לומר שרק רגע בכל יום הוא חיוב יותר מכל היום, ואם לא הניח תפילין כלל ביטל העשה, האם

(מד, א ע"ש) כל שאינו מניח תפילין עובר בשמנה עשה בכל יום.¹

וכן מצינו בתשו' הגאונים (שערי תשובה סי' קנ"ג) שכתב וז"ל: ועוד שנו חכמים כל שאינו מניח תפילין בכל יום עובר בשמנה עשה עכ"ל.

וכן כתב בשבלי הלקט (תחילת ענין תפילין) וז"ל: ועוד אמרו חכמים כל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשה בכל יום עכ"ל.

וכנראה שהראשונים גרסו כן בגמ', או שהראשונים הבינו כך מפשטות הגמ' שהכוונה שעובר בכל יום. דאי לא תימא הכי תמוה מתי עובר על השמונה עשין, האם הגמ' איירי רק באחד שלא הלך כל ימיו בתפילין ואזי בסוף ימיו עובר בשמונה עשין, ולא משמע כן כלל מסתימת הגמ', ובהכרח כמו שפירשו הראשונים שבכל יום הוא עובר על השמונה עשין.

וכן מבואר מדברי הריטב"א בשבת (דף מ"ט) שהביא קושית הראשונים על אלישע בעל הכנפיים שהסיר את התפילין שבראשו מפני הסכנה, והקשו הראשונים דבשעת השמד אפי' על ערקתא דמסאנא חייב למסור נפשו, וכתב הריטב"א וז"ל: מסתברא דלא קשיא דהא מצות תפילין בחיוב תורה אינו אלא בשעה שמקבל עליו עול מלכות שמים, ולהניח כל היום הוא מדת חסידות עכ"ל. הרי מפורש בדבריו שבכל יום הוא מחויב להניח תפילין בשעת קריאת שמע. וכן מבואר בכסף משנה (יסודי התורה פ"ה ה"א) שהביא קושית הראשונים על אלישע בעל הכנפים וכתב וז"ל: ההיא דאלישע בעל כנפים לא מכרעא דכבר קיים באותו היום מצות תפילין עכ"ל. הרי מפורש בדבריו שיש חיוב כל יום להניח תפילין. ואגב יש

1 ובעוסקינו בדברי הסמ"ג, מהראוי להביא מדבריו המופלאים שכתב הסמ"ג בהמשך שם וז"ל: עוד זאת דרשתי להם כי יותר חפץ הקדוש ברוך הוא באדם רשע שיניח תפילין מאדם צדיק ועיקר תפילין נצטוו להיות זכרון לרשעים ולישרם דרך טובה, ויותר הם צריכין זכר וחזוק מאותם שגדלו ביראת שמים כל ימיהם, והבאתי ראיה גדולה וחזקה כי בתפילין יש ארבע פרשיות ובכל אחת כתוב לטוטפות תוך מאת ששינה בה הכתוב וכתוב בה ולזכרון ללמד שעיקר חיוב תפילין לאותם שצריכין יותר זכר עכ"ל.

קיום מצוות לולב

ד. וכן במצוות לולב יש לתמוה כקושיא זו, דהנה התוס' בסוכה דף ל"ט (ר"ה עובר) הקשו היאך מברכים על הלולב לאחר שנטלו, דהרי מבואר בגמ' מדאגביה נפק ביה שמיד בשעה שנטל הלולב יצא יד"ח, ונמצא שהוא מברך לאחר שכבר קיים המצוה, וכתבו התוס' וז"ל: 'אי נמי משום דלא גמרה מצותו עד אחר ניענוע עכ"ל'.

והנה יש לתמוה, דהרי הנענועים אינו חיוב כלל, וכן כתבו התוס' שם בהמשך שאין הנענוע מעכב כלל לצאת יד"ח המצוה, וקשה איך אפשר לברך לאחר שכבר יצא יד"ח, ואף אם יש ענין לנענוע אבל כבר דנו האחרונים אם אפשר לברך על הידור לברך ומדוע כאן פשיט"ל להתוס' שאפשר לברך על הנענועים לאחר שכבר קיים את המצוה. ועי' בבכורי יעקב (סי' תרנ"א סק"כ) שכתב על פי דברי התוס' שאם שכח ולא בירך ונזכר קודם שגמר אמירת ההושענות עם הלולב יכול לברך על הלולב עי"ש, וקשה דהרי ההושענות אינו אלא מנהג. ואיך אפשר לברך אשר קדשנו במצוותיו וצונו, היכן ציונו.

קיום מצוות מצה

ה. וכן במצוות מצה יש לתמוה כקושיא זו, שיש מהראשונים שכתבו שעיקר הכוזה לצאת בו יד"ח הוא באכילת האפיקומן שהוא זכר לפסח שנאכל על השוכה, כן כתבו רש"י והרשב"ם בפסחים (דף קי"ט:) וכן דעת הבעל המאור שם.

ויש להקשות דמבואר בריש ערבי פסחים שאסור לאכול בערבי פסחים כדי שיאכל את המצה לתאבון. וקשה שמה יועיל לו במה שאינו אוכל בערב פסח, הרי בשעת האפיקומן אינו אוכל כלל המצה לתאבון שכבר אכל כל סעודתו, ומהו הטעם שצריך לאכול הכוזה הראשון לתאבון שהרי אינו מקיים בכוזה זה את המצוה, ועוד קשה שהטעם שצריך לאכול המצוה באפיקומן

במזוזה ג"כ נאמר שיש ענין מן התורה לפחות רגע בכל יום ואם היה לו מזוזה רגע אחת ביום אינו עובר על ביטול העשה, ופשוט שבמזוזה החיוב הוא תמידי וכל רגע ורגע שלא היה לו מזוזה בפתחו ביטל מ"ע, ומנין למדו הראשונים שבתפילין אם לא הניח תפילין כל היום ביטל המ"ע.

וליישב קושיות אלו יש להקדים ולהקשות תמיה גדולה על כמה וכמה מצוות עשה, ולאחר שנבאר יסודי גדרי קיום המצוות עשה, יתבארו הדברים כמין חומר בע"ה ויתיישב הכל על נכון.

קיום מצוות שופר

ג. הנה לגבי מצוות תקיעת שופר יש מהראשונים שכתבו שעיקר התקיעות שיוצאים בהם יד"ח הוא ב'תקיעות דמעומד כדי שיהיה על סדר הברכות ועל סדר התפילה, ועל כן כתבו הראשונים (הובא במשנ"ב סי' תקפ"ה סק"ב) שבתקיעות הראשונות הנקראים 'תקיעות דמיושב' אפשר לישב בהם לכתחילה, מפני שעיקר המצוה יוצאים בתקיעות דמעומד שתוקעים אח"כ. ומאידך כתב השו"ע (סי' תקצ"ב ס"א) שרק ב'תקיעות דמיושב' תוקעים תשר"ת תש"ת כתקנת רב אבהו, אבל ב'תקיעות דמעומד' אין צריך לתקוע את כל הסדר שהתקין רב אבהו מפני שכבר יצאו יד"ח בתקיעות דמיושב [כן כתב המשנ"ב (שם סק"ג)].

ויש לתמוה, מתי מקיים המ"ע דאורייתא של תקיעת שופר, דלכאור' הדברים סותרים מיניה וביה, דבשלושים הראשונות כתבו הראשונים דמותר לישב דהעיקר יוצאים בתקיעות דמעומד, וכשמגיעים לתקיעות דמעומד כתבו המחבר והרמ"א דא"צ לתקוע רק תשר"ת וא"צ כל התקיעות שהתקין רב אבהו שהרי יצאנו ידי חובותינו בשלושים הראשונות ושם הרי תקענו כל השיטות, הרי צריך בירור מתי יוצאין ידי חובותינו בתקיעות דאורייתא.

וקשה שאם יוצא יד"ח בקריאת שחרית וערבית איך אפשר שיש חיוב ללמוד כל היום, וממ"נ, אם החיוב הוא ללמוד מעט, איך אפשר לומר שיש חיוב ללמוד כל היום, ואם החיוב הוא תמידי ללמוד כל היום איך נפטר בלימוד מועט בכל יום.

הגדרת חיוב וקיום מצוות עשה

ח. וכדי ליישב כל זאת, נראה להגדיר שבכל מצוות עשה התלויים במעשה, אמרה תורה שהחיוב הוא פעם אחת, אבל כל שיוסיף בקיום המצוה יש עליו מצוה קיומית שמקיים מצוה זו ומרחיב את המצוה שיהיה מצוה גדולה יותר, ולכתחילה נאמרה המצוה שיש 'עיקובא לחיוב' ויש גם אפשרות להוסיף לקיום המצוה שכל שמוסיף בעשיית המצוה הוא מקיים המצוה כצורתה וכתקונה.

ולאור הגדרה זו, יתיישבו כל הקושיות שהקשינו כמין חומר, דלגבי שופר נאמר בתורה 'יום תרועה', ונכלל בזה שכל מה שיתקע במשך היום הוא מקיים מצוה, אלא שפירשו חכמים שאין עליו 'חיוב' רק התשע תקיעות, אבל כל מה שמוסיף לתקוע מקיים בזה מצוות עשה, ובזה מיושב מה שהקשינו מדוע בתקיעות דמיושב יכול לישב מפני שיעמוד בתקיעות דמעומד, וכן בתקיעות דמעומד א"צ לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת, ולפי המבואר מיושב היטב, שכל מה שמוסיף בתקיעות הוא מקיים המצוה, ועל כן בתקיעות דמיושב הוא מקיים התקיעות דרב אבהו כדי לצאת מהספיקות, ובתקיעות דמעומד הוא עומד כדי לקיים המצוה בעמידה וכדי שיהיה התקיעות על סדר הברכות.

וכן בלולב, נאמר בתורה 'ולקחתם לכם', אין הכוונה שרק פעם אחת ביום יטול הלולב ולא יותר, אלא הכוונה שכל יום זה יש מצוה ליטול הלולב ולקיים המצוה, אלא ש'החיוב' הוא רק פעם אחת ביום, ובזה מיושב שיכול לברך עד גמר הנענועים ועד גמר אמירת ההושענות, שכל זמן שמחזיק הלולב בידו

כדי שיהיה נאכל על השובע, וא"כ מדוע אמרו שלא לאכול בער"פ כדי שיאכל לתאבון, והדברים סותרים זה את זה באיזה מצה יוצא ידי חובתו מן התורה.

ועוד קשה שלפי שיטת הראשונים שעיקר המצוה הוא באפיקומן, אטו אם אין לו אפיקומן לא קיים המצוה דאכילת מצה בליל פסח, וכן קשה שלא מצינו בפוסקים שבספק אם אכל אפיקומן הוי ספק דאורייתא שצריך להחמיר לאכול, ומוכח שאין עיקר המצוה רק ע"י האפיקומן, וקשה מה כוונת הראשונים שיוצאים המצוה באכילת האפיקומן.

קיום מצוות ברכת כהנים

ו. וכן במצוות ברכת כהנים יש לתמוה, דהנה בשו"ע (סי' קכ"ח סעיף ג') מבואר שאם עלה הכהן פעם אחת לדוכן ביום זה, שוב אינו עובר, אם אינו עולה אפי' אמרו לו עלה. ומקור הדברים בראשונים כמבואר בב"י שם.

וכתבו המג"א והפוסקים שם שאף שאין חיוב רק פעם אחת אבל אם עולה פעם נוסף מקיים מצוה דאורייתא ע"י"ש.

ויש לתמוה, דכיון שמן התורה אין חיוב רק פעם אחת, א"כ מנלן דאם מברך פעם שניה מקיים עוד פעם המצוה, ואם המצוה הוא לא רק פעם אחת, א"כ מדוע ה'חיוב' הוא רק פעם אחת ביום.

קיום מצוות ת"ת

ז. וכן יש להקשות במצוות ת"ת, שמבואר בגמ' (מנחות דף צ"ט:) אמר רבי יוחנן משום ר"ש בן יוחי אפי' לא קרא אדם אלא קרית שמע שחרית וערבית קיים לא ימוש ע"י"ש.

ומאידך פשוט וברור, בכמה וכמה מקומות בגמ' ובראשונים ובפוסקים, שמצוות ת"ת הוא חיוב תמידי שמוטל חיוב על כל איש ישראלי ללמוד בכל יום כל היום.

החומר

מקיים בזה מצוות עשה מה"ת, ועל כן שפיר אפשר לברך דלא נחשב שכבר גמר את המצוה. וכל זמן שיש מנהג קבוע מחז"ל אפשר לברך.

וכן במצה, נאמר בתורה 'בערב תאכלו מצות', ולא נאמר בתורה שרק כזית אחד צריך לאכול, אלא כל שמוסיף באכילה יותר מהכזית הראשון מקיים המצוה, והחויב הוא כזית הראשון וכל שמוסיף הוא מקיים המצוה, ובזה מיושב שבכזית הראשון הוא מקיים המצוה שאוכל המצה לתאבון, ובכזית האחרון הוא מקיים המצוה שנית ע"י שאוכל על השובע, שהחויב הוא לאכול כזית אבל כל מה שמוסיף לאכול הוא מקיים בזה מצוות עשה, ועל כן שייך בכל פעם לעשות ענין והידור אחר במצוה זו. ובכזית הראשון אנו מקיימים שיהיה המצוה לתאבון, ובאפיקומן אנו מקיימין המצוה זכר לפסח שנאכל על השובע.

וכן לגבי ברכת כהנים, 'חייב התורה' הוא פעם אחת, אבל כל שמוסיף ומקיים המצוה פעם נוסף יש בזה קיום מצוה, שהרי לא אמרה תורה שרק פעם אחת יברך ולא יותר וכל שעושה מעשה המצוה מקיים בזה מצוות התורה.

ועדיין יש לבאר, מהיכן נלמד הגדרה זו שהחויב הוא פעם אחת וכל שמוסיף לקיים הוא מקיים המצוה, ואמרתי לבאר, ואח"כ הראוני שבע"ה זכיתי לכוין לדברי הלבוש בסי' קכ"ח (סעיף ג') ואעתיק דבריו המתוקים מדבש ונופת צופים, וז"ל הלבוש: כהן שעלה לדוכן פעם אחת ביום שוב אין צריך לעלות עוד בו ביום אפילו אם אומרים לו עלה, שהרי כבר קיים המצוה עשה ביום הזה, מכאן ואילך הרשות בידו ביום זה אם ירצה יעלה ואם ירצה לא יעלה. ונ"ל שדבר זה סברא הוא, שאם היה חייב לעלות כל פעם שיאמרו לו, אפילו אם אמרו אלף פעמים ביום שיעלה, אימתי יוכל לקיים שאר המצוות או אימתי יעשה צרכיו, אלא ודאי לא הטילה עליו התורה מצוות עשה זו אלא פעם אחת ביום. וכן הוא הטעם גבי

לולב דקיי"ל כיון שבירך עליו פעם אחת ביום סגי מהאי טעמא עכ"ל.

ומבואר בדבריו, שמצד דברי התורה אין הפקעה שרק רגע אחד נעשה את המצוה, אלא להיפך, המצוה היא כל היום כולו, אלא מסברא נלמד שלא יתכן שנתכוונה התורה שבכל היום מוטל החיוב לעשות מצוה זו, ועל כן מסתבר שרק בפעם אחת ביום החיוב לעשות מצוה זו, אבל פשוט שכיון שלא אמרה תורה במפורש שרק פעם אחת מקיימים המצוה, לא הפקיעה התורה שכשמוסיף אינו מקיים המצוה, אלא כל שמוסיף בקיום המצוה הוא עושה קיום התורה וכך הוא קיום המצוה.

וכיסוד זה ממש כתב הלבוש בסי' תקפ"ה (סעיף ג') וז"ל: אין בתקיעות שבמיושב משום בל תוסיף וכו', ועוד דאטו יום תרועה פעם אחד כתיב, יום תרועה יהיה לכם סתם כתיב, ביום תלה רחמנא ואפילו כמה פעמים שירצו ביום זה משמע, אלא שיוצאין בפעם אחת ויותר אינו צריך, אבל אין בה משום בל תוסיף, נ"ל. וכן הוא הטעם באתרוג ולולב שנוטלין אותו כמה פעמים ביום אחד, שכן משמע ולקחתם לכם, כמה פעמים שתוצו עכ"ל.

החומר

הרי דבריו ברור מללו דלכתחילה נאמרה המצוה על אופן זה שיכול לקיים כמה פעמים שרוצה והכל בכלל קיום המצוה, והגדרת הדברים נראה שלפי דבריו לגבי ברכת כהנים מתבאר היטב מנין נלמד חילוק זה וכמשנ"ת בעז"ה.

והנה אף שלגבי שופר ולולב ומצה נאמרה המצוה החיובית רק פעם אחת, אבל במצוות ת"ת מצינו הגדרה חדשה, שגם החיוב מתחלק שלכתחילה יש עליו 'חיוב' ללמוד כל היום אבל גם אם למד מעט קיים המצוה ולא נחשב שביטל את המצוות עשה, ואינו דומה לשאר המצוות שההוספה הוא רק מצוה קיומית, ובמצוות ת"ת נתחדש שגם ההוספה הוא מצוה חיובית, אבל כשמבטל את ההוספה לא נחשב שביטל

אוצר החכמה

יאכל המצה, שהרי לא יוכל לעשות שאר המצוות ולא יוכל לעשות שאר צרכיו וכדו'. אבל בתפילין ס"ל להישועות יעקב ששייך לקיים מצוה זו כל היום ע"י שיניח את התפילין בראשו בתחילת היום ויכול לעשות שאר המצוות ולעשות שאר צרכיו ביחד עם התפילין, ועל כן אינו דומה לשאר המצוות שאינם חובה כל היום, ובתפילין יש בזה סברא שנתכוונה התורה שיעשה כן כל היום.

וסברא זו מבואר בלבוש בסי' קכ"ח שם לגבי ציצית ותפילין, וז"ל: דשאני התם שאפשר לפרש כוונת התורה שיברך עליהם בבקר ויהיו עליו כל היום בלי הסח הדעת ויוכל לעשות כל צרכיו בעודן עליו, לפיכך כשהסיח דעתו מהן צריך לחזור וללבושן ולברך עליהן, מה שאין שייך לומר כן גבי נשיאות כפים ולולב עכ"ל. ומבואר כסברא זו שלכתחילה נאמר במצוות תפילין שיהיה החיוב על כל היום, שאין זה סותר את עשיית שאר המצוות וקיום צרכיו.

ובדעת הפמ"ג שסובר שתפילין דומה ללולב ושופר ומצה, משום דס"ל שגם בזה שייך הסברא שמסתבר שאין כוונת התורה שכל היום ילבש תפילין, שהרי צריך לשמור את קדושת התפילין, ורק יוכל לעשות שאר המצוות יחד עם התפילין, אבל לא יוכל לעשות כל שאר צרכיו לעשות עסקיו וכדו', ועל כן ס"ל להפמ"ג שלא מסתבר שכל היום חייבה תורה ללבוש התפילין ולא נתכוונה תורה רק שיהיה מונח התפילין עליו רק שעה מועטת וכמו בלולב ושופר ומצה, ומי שמניח כל היום הוא מקיים מצוות תפילין דאורייתא מצוה קיומית.

ומה שהקשו דמאי שנא תפילין ממצוות מזוזה שאינה קשורה כלל ליום כיון שהיא מצוה תמידית, ומדוע בתפילין אם הוי חיוב תמידי מדוע תלוי ביום, ולפי המבואר לעיל א"ש שמצוות מזוזה אינה תלויה בעשיה וכל שהניח פעם אחת מזוזה בפתחו כבר נגמר המעשה שלו, וא"כ בהכרח שלא נתכוונה התורה כלל שיהיה מצוות מזוזה קשור ליום, אבל מצוות תפילין כיון שתלוי במעשה,

את המצוה, והטעם לחילוק זה, שבת"ת נלמד מ'לא ימיש', שכיון שלמד רק מעט זמן ביום כבר קיים המצוה ולא נחשב שביטל את המצוה, אבל לכתחילה יש עליו חיוב ללמוד כל היום וכל העת.

ביאור דברי הישועות יעקב והפמ"ג לגבי תפילין

אוצר החכמה

ט. ולאור דברים אלו, נראה לבאר בע"ה שאף שהישועות יעקב כתב שיש חיוב כל היום ללבוש התפילין, אין כוונתו שהיא מצוה תמידית שאינה קשורה ליום כלל, אלא כוונתו שמצוות תפילין דומה למצוות ת"ת, שחיוב תפילין נאמר לכתחילה החיוב שצריך ללבוש כל היום התפילין, אבל אם לא לבש התפילין אלא שעה אחת ביום כבר קיים המצוה ולא נחשב שביטל המצוה.

ובזה נחלקו הפמ"ג והישועות יעקב, דהפמ"ג דימה דין תפילין, לשופר ולולב ומצה, שהחיוב הוא רק פעם אחת וההוספה אינה חובה אלא מצוה קיומית, והישועות יעקב דימה דין תפילין לת"ת שיש חובה כל היום, אבל אם לא קיים המצוה כל היום אלא רק שעה אחת ביום כבר יצא יד"ח.

ונמצא שאף לפי דברי הישועות יעקב אין ראייה כלל כיסוד שאמרו בשם הגרי"ז שאין החיוב תלוי ביום, דכבר נתבאר לעיל מדברי הראשונים שהמצוה קשורה ביום וכשלא הניח יום אחד ביטל המצוה, אלא כוונת הישועות יעקב להוסיף שחזן מהחובה שיש על האדם בכל יום להניח התפילין יש בזה חיוב גם ללבוש התפילין כל היום, אבל כאמור אם לא לבש בכל היום ולבש רק שעה אחת לא ביטל המצוה, אבל אם לא לבש תפילין כלל במשך כל היום ביטל המצוה וכמש"כ הראשונים.

ויש להוסיף שהטעם שלפי הישועות יעקב לא דימו תפילין ללולב ושופר, מפני שבלולב ושופר פשוט שכוונת התורה רק פעם אחת שלא יתכן שכוונת התורה שכל היום יתקע וכל היום יקח הלולב וכל היום

וכן הדברים מפורשים ומבוארים במהר"ל הק' בספרו גבורות ד' והביאו הב"ח בסי' תע"ב וז"ל: מדקאמר בגמרא השמש שאכל כזית מצה כשהוא מסב יצא, דמשמע דיעבד יצא, יראה דדוקא השמש שמשמש לבני הסעודה ואי אפשר לו להסב יוצא באכילת כזית אחד בהסיבה, דלגבי השמש^{הוא} הוי דיעבד, אבל שאר כל אדם יסב לכתחלה כל פעם שאוכל מצה, דכל האכילה של המצה אפילו אוכל הרבה הכל הוא מצוה אחת ויותר טוב שיהיה כל אכילתו במצוה וכו' ע"ש.

וכן מוכח לגבי מצוות לולב, מדברי התוס' בסוכה (דף מ"ה: ד"ה אחד) שכתב וז"ל: 'לולב אין עיקר מצותו אלא פעם אחת ביום כדאמרין (לעיל דף מב.) מדאגבהיה נפיק ביה'. ומדויק מדבריהם שעיקר המצוה הוא פעם אחת, ומשמע שגם כשמוסיף מקיים בזה המצוה. וכן דקדק הערול"ג שם שכתב על דברי התוס': מה שדייקו התוס' עיקר מצותו היינו מפני שגם לולב אחר שנטלו כבר וקרא בו הלל עדיין לא נגמר מצותו לגמרי ע"פ מנהג דאנשי ירושלים (לעיל מא ב) ומטעם זה כתבו התוס' לעיל (לט א ד"ה עובר) לחד תירוצ' שאפילו נטל כבר עדיין יכול לברך ומקרי עובר לעשייתו לכן כתבו הכא מ"מ אין זה עיקר מצותו עכ"ד.

וכן מצינו כיסוד זה בקרית ספר (תחילת הלכות קריאת שמע) לגבי קריאת שמע שאף שהחיוב מן התורה הוא רק פרשה ראשונה, אבל כל שמוסיף וקורא ג' הפרשיות מקיים בזה מצוות עשה, וז"ל: ונראה דאפילו הכי בקריאת כל הג' פרשיות מקיים מצוה מדאורייתא אף על גב דבפסוק ראשון נפטר מידי דהוה אקריאת התורה דנפטר בקביעת איזו שעה ביום ובלילה שנאמר והגית בו יומם ולילה ורבי יוחנן אמר אפילו לא קרא אלא קרית שמע שחרית וערבית קיים מצוה לא ימוש וגו' ואפילו הכי אם לומד כל היום והלילה הוא מקיים מצות תלמוד תורה מדאורייתא הכי נמי הכא אף על גב דנפטר מידי חובת קרית שמע בפסוק ראשון כשקורא

בהכרח שלא נתכוונה תורה שיעשה כן כל היום, אלא כוונת התורה שיעשה כן פעם אחת ביום שילבש התפילין ובהכרח שכוונת התורה שתלוי ביום.

וראיתי כעין חילוק זה באשל אברהם להרה"ק מבוטשטאש (סי' כ"ה סעיף י"ב) שכתב חילוק זה בין מזוזה לתפילין וז"ל: תפילין מהתורה הק' די בהקשירה לבד זמן מה וגם דלא כתיב תיבת ביום, הרי אי אפשר לומר שיהיו קשורים עליו בלי הפסק תמיד כמו המזוזה, דהרי מן התורה אסור ללובשם כשעושה צרכיו לכו"ע וממילא בשינת קבע, וא"כ הרי ממילא אין זה כמו גבי מזוזה שמצוותה בקביעות תמיד וכאילו היה הקלף מעצם המזוזה והכתוב משם אי אפשר לזוז משם תמיד שהרי למחוק אי אפשר, לא כן בתפילין שאסורים הם בעת שרואה ערות דבר וכיון שאי אפשר שיהיו ברצופים תמיד ממילא די בפעם אחת ביום וכו' עכ"ל.

כמה הוכחות ליסוד זה

י. ומצאתי בע"ה כמה וכמה הוכחות ליסוד זה שכתבנו, שהמצוה נאמר לכתחילה שלעיכובא פעם אחת ויכול להוסיף עוד ולקיים בזה המצוה.

הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ו ה"א) כתב וז"ל: מצות עשה מן התורה לאכול מצה בליל חמשה עשר שנאמר בערב תאכלו מצות, בכל מקום ובכל זמן וכו' ומשאכל כזית יצא ידי חובתו עכ"ל. ומפורש בתחילת דבריו שלא כתב שרק בכזית הראשון מקיים מצוה, ורק בסוף דבריו סיים משאכל כזית יצא ידי חובתו, ומוכח שאין המצוה תלויה רק בכזית, ורק לעיכובא צריך כזית, וכל מה שאוכל מצה בליל פסח מקיים המצוה. וכדברי הרמב"ם כתב גם הסמ"ג ע"ש.

וכן מבואר בלשון השו"ע (סי' תע"ה סעיף ז') שכתב וז"ל: אין חיוב אכילת מצה אלא בלילה הראשון בלבד. ואף בלילה הראשון יוצא בכזית עכ"ל. ומפורש שיוצא יד"ח בכזית אבל המצוה הוא בכל אכילה שאוכל בלילה הראשון.

אדם יוצא ידי חובתו אלא במצה ששמרה ישראל מחימוץ לשם הפסח שנאמר ושמרתם את המצות שישמרנה ישראל לשם מצות מצה ויש אומרים לשם מצות בערב תאכלו מצות ויש אומרים לשם מצות שבעת ימים תאכלו מצות דהיינו שאם שמרה לשם מצה שיאכלנה בז' ימי הפסח יוצא בה עכ"ל. ויש לעי' דלכאור' שיטה א' ושיטה ב' היינו הך, לשם מצות מצה ולשם מצות בערב תאכלו מצות, מה יש ביניהם והיכן ג' שיטות, ולפי הנתבאר לעיל פשוט כוונתו, ששיטה א' שמתכוין לקיים המצוה החיובית שהיינו בכזית, ושיטה ב' שמתכוין לשם המצוה הקיומית בכל מצות שאוכל בלילה שמקיים מצווה של בערב תאכל מצות, ושיטה ג' לקיים הרשות דכל שבעת ימים.

ולאור כל המבואר יש לדון במה דמטין בבי מדרשא בשם הגר"ח זצ"ל שאמר שאם יש לאחד ב' אתרוגים אחד מהודר וספק אם הוא כשר, ואתרוג אחר שודאי כשר אבל אינו מהודר, שלא יטול קודם את הכשר שאינו מהודר, מפני שלאחר שכבר קיים המצוה בו, לא יוכל לקיים את ההידור מצוה באתרוג שהוא ספק כשר, ועל כן יטול קודם את האתרוג שהוא ספק כשר, ועל הצד שהוא כשר יקיים בו ההידור, ועל הצד שאינו כשר יקיים המצוה אח"כ עם האתרוג שאינו מהודר עכ"ד. אמנם לפי המבואר יש לדון שאף לאחר שכבר קיים המצוה פעם אחת, יכול לקיים המצוה בפעם השנייה, ויכול ליטול לכתחילה האתרוג שאינו מהודר ואח"כ יקיים את המצוה פעם נוסף באתרוג שספק כשר והוא ודאי מהודר.

כל הג' פרשיות הוא מקיים מצות דאוריתא עכ"ל. ומבואר מדבריו כיסוד זה ממש ולמד כן מתלמוד תורה וכמשנ"ת בעז"ה.

וכיסוד זה מצאתי גם בקהילות יעקב (קידושין סי' ל"ד) שהביא שכן כתב העמק שאלה בשאילתא נ"ג שהאריך ביסודו דמהר"ל הנ"ל שמקיימים מצוות מצה דאורייתא בכל המצות של ליל הפסח, והוא הדין בכל המצוות כנ"ל עי"ש.

וכן מצאתי בדרישה בסי' כ"א שכתב וז"ל: וכן הדס ואתרוג גם כן מהאי טעמא כיון דהתורה אמרה ולקחתם לכם וכו' ושמחתם לפני ה' שבעת ימים משמע שלקחתו הוא מצותו וכל זמן שלוקח אותן בידו בתוך השבעה ימים כאילו עושה אותו פעם המצוה אף שכבר יצא ידי חובתו אותו יום וכו' עכ"ל. ומפורש שבכל היום כשנוטל את הלולב מקיים המצוות עשה מן התורה.

וכן מוכח מדברי השו"ע (בסי' תרצ"ד סעיף א') שכתב לגבי מתנות לאביונים וז"ל: חייב כל אדם ליתן לפחות שתי מתנות לשני עניים עכ"ל. ומצאתי שהקשו בגדולי האחרונים מה הלשון 'לפחות' שתי מתנות, דלכאור' יש רק חיוב וקיום של שני מתנות, ואולי מקיים צדקה כשנותן יותר, אבל מדוע כתב כן לגבי מצוות מתנות לאביונים, ולפי הנתבאר פשוט שזה ככל המצוות שיש מיעוט שהוא לעיכובא, וכל המרבה הרי זה משובח ומתקיים המצוה יותר במרובה כדרך שמצינו בכל המצוות.

ולאור כל זה, אמרתי לבאר דברי השו"ע הרב בעל התניא בסי' תנ"ג דז"ל שם: אין

